

Numismatiska meddelanden xxx

KURANTDUKATEN — EN DANSK DUKAT

AF AXEL ERNST (†)

Som fremhævet af William Scharling¹ og Axel Nielsen² indledtes i 1710 en ny Periode i dansk Møntvæsen, idet Den store, nordiske Krig stillede stigende Krav til Penge og atter Penge. Resultatet blev de omfattende Udmøntninger af Tolvskillinger og fra 1713 af Markstykker, lige som Udmøntningerne af Otteskillinger og navnlig af To- og Enskillinger fik et voksende Omfang³. Hertil kom endvidere i 1713 den første Udstedelse af danske Pengesedler⁴ og i 1714 Udmøntningen af Kurantdukater⁵, medens et af Møntmester Wineke fremsat Projekt om at lade slaa hele og halve Markstykker af Kobber i Lighed med de svenske Plåter blev opgivet og kun har efterladt sig et Minde i det enestående Stykke, en Mark med Årstallet 1714, der fra Chr. Jørgensen Thomsens Samling overgik til Den kongelige Møntsamling i København⁶.

Kurantdukaterne udmøntedes som enkelte og halve, svarende henholdsvis til 2 og 1 Rigsdaler Courant, idet der dog tillige kendes, men blot i et enkelt Exemplar, en Dobbelt-Kurantdukat — samt et Sølvafslag heraf —, svarende til 4 Rigsdaler Courant, men dette Exemplar (Beskrivelsen 1791 Nr. 201 a og H. H. Schous Beskrivelse 1714 Nr. 1 og 1 a) er en Prøvemønt. Den samlede Udmøntning af disse Kurantdukater (med Aarstallene 1714, 1715 og 1716) opgives til 27.071 hele og 598 halve (disse med Aars-

¹ William Scharling: Kort Udsigt over den danske Mønthistorie, Kbhvn. 1869, S. 60.

² Axel Nielsen: Specier, Kroner, Kurant, Kbhvn. 1907, S. 94. — Ogsaa som Numismatisk Forenings Medlemsblad Bd. IV.

³ Axel Nielsen l.c. S. 95 ff. og Tabellerne S. 158—161.

⁴ O. Andersen: Meddelelser om ældre danske og norske Pengesedler før 1736, Kbhvn. 1893, S. 12—35; Axel Nielsen l.c., S. 124—140. — Om Thormøhlens norske Sedler fra 1695, se O. Andersen, l.c., S. 4—14, og J. Wilcke: Kurantmønten, Kbhvn. 1927, S. 318—322.

⁵ L. Prætorius i »Beskrivelsen» 1791, S. XLVIII; O. P. Kölle, ibid. S. LIII; Chr. Ramus: Historisk Beretning om de Guldmynter, som ere slagne i de danske Stater, trykt i Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter, Kbhvn. 1807, 3. Aargang, 1. Bind, S. 193—194; Scharling l.c., S. 77; Axel Nielsen, l.c., S. 1; Wilcke, l.c. S. 20—23, 24, 29, 44, 46 og 48.

⁶ Axel Nielsen l.c., S. 99—100; H. H. Schou: Beskrivelse af danske og norske Mønter, Kbhvn. 1926, under 1714 Nr. 18; Catalogue de la collection de monnaies de feu Christian Jürgensen Thomsen, III. partie, tome I, Copenhague 1871, S. 99 Nr. 1770: »En projecteret, fiirkantet Plademønt af Kobber . . . 16 ³/₄ Lod. (unicus)». — Aug. W. Stiernstedt: Om kopparmyntningen i Sverige . . ., Stockholm 1863, S. 122—123, Note 4. — Kirsten Bendixen i NNUM, April 1961, S. 59—61, ogsaa trykt i Numismatica tilegnet . . . Axel Ernst, 1961, S. 3—5. — Om et muligt senere Forsøg paa Udmøntning af Plåter i Norge i 1807, se Axel Ernst i NNUM Oktober 1947, S. 138—139.

tallet 1715), men ogsaa andre Udmøntningstal forekommer.⁷ En allerunderdanigst Forestilling fra Finanskollegiet af 15. November 1791 opgør saaledes Udmøntningen af Frederik IV.s Kurantdukater til Udgangen af Aar 1717 til ialt 150 000 Stykker. Kurantdukater med Aarsallet 1717 kendes ikke, og en eventuel Udmøntning i dette Aar maa da antages at være foretaget med Stemplerne fra 1716.

Fig. 1. Frederik IV
Kurantdukat 1715

Fig. 2. Frederik V
Dukat 1761

Kurantdukaterne udmøntedes $81\frac{1}{2}$ Stk. af Marken, og Lødheden var kun 21 Karat, medens de hidtil udmøntede Speciesdukater fra gammel Tid udmøntedes 87 Stk. af Marken og havde en Lødhed af $23\frac{1}{2}$ Karat. Wilcke har beregnet Fortjenesten ved Udmøntningen af Kurantdukaterne til 9 % ud fra Forholdstallet i 1714 mellem Guld og Sølv.

Af de hele Kurantdukater forekommer navnlig Aargangen 1714 i ret ringe Antal, men ogsaa Aargangen 1715 er sjælden. Naar henses til det ringe Antal, hvori Halv-Kurantdukaten angives at være præget, forekommer den dog paafaldende hyppigt. Fig. 1.

Efter Krigens Afslutning nedsattes i 1726 de under Krigen udmøntede 16-Skillinger (Marker) til 15 Skilling, 12-Skillingerne til 10 Skilling og 6 Stykker Toskillinger ligeledes til 10 Skilling⁸, og ved Fdg. af 9 Juli 1727 kom Turen til Kurantdukaterne, der nedsattes fra deres tidligere Værdi (12 Mark = 2 Rigsdaler) til 11 Mark. Under Betegnelsen »reducerede Kurant-Dukater» fortsatte de deres Tilværelse, indtil de ved Fdg. af 4. Juli 1757 indkaldtes til Omsmeltning. Der er dog Ting, der tyder paa, at de i sin Tid har nydt en vis Anseelse, muligvis dog set i Forhold til Krigstidens 16-, 12-, 2- og Enskillinger. I den, vistnok af den ansete, Ludvig

⁷ Wilcke l.c., S. 48, jfr. Axel Nielsen l.c., hvor det samlede Beløb af hele og halve Kurantdukater er opgjort til ialt 54 740 Rdl. En anden Opgørelse viser dog et samlet Beløb af 55 384 Rdl., Wilcke S. 24 og 44, hvor de 598 Halvkurantdukater er omregnet til 299 hele.

⁸ Wilcke l.c., S. 50. I Litteraturen støder man ikke sjældent paa Betegnelserne »en Femten-Skilling» eller »en Ti-Skilling». Herved menes de reducerede 16- og 12-Skillinger, hvorimod Mønter med Værdibetegnelserne 15 og 10 Skilling som bekendt aldrig er udmøntet, idet jeg herved bortser fra de dansk-amerikanske 10-Skillinger fra Tidsrummet 1816—1848.

Holberg nærstaaende Jurist, Diderich Seckmann (1684—1743)⁹ forfattede Oversættelse af Molières *L'École des femmes* (Fruentimmerskolen), der opførtes i 1724 paa Den danske Skueplads i Komediehuset i Lille Grønnegade¹⁰, hedder det saaledes i 1. Akts 4. Scene, i Dialogen mellem Peder Andersen, der vilde kaldes Monsieur Hyldgaard, og den unge Horatius, der var blevet forelsket i Hyldgaards Plejedatter Agnete, som Hyldgaard selv havde til Hensigt at gifte sig med:

Peder Andersen: »... saa er min Casse Jer altid aaben. J har kun at sige, om J forlanger noget.»

Horatius: »Jeg er karl [sic] for at tage Folk paa deres Ord, og jeg har nu effen en 400 Rdl. nødig.»

Peder Andersen: »Det holder jeg paa min Ære af Jer for, at J siger Jeres Meening saa rent ud, og det er mig kjær [sic] jeg har dem just hos mig. Her har jeg 200 Couranter, vær saa god og behold Pungen til.»

Det er klart, at det her drejer sig om Kurantdukater, hvoraf de 200 Stykker jo svarede til 400 Rdl. Courant. Citatet viser tillige, at Betegnelsen Couranter i daglig Tale har været benyttet om Frederik IV.s da endnu ikke reducerede Kurantdukater.¹¹

Medens det første Tiaar af Frederik V.s Regering har overleveret os en betydelig Række meget smukke Speciedukater med Stempler, skaaret af M. G. Arbien, gik man i 1757, da den preussiske Syvaarskrig øgede Vanskelighederne ved at fremskaffe Sølv til Udmøntningerne af Rigsorterne, der ved Siden af Kurantbanksedlerne spillede Hovedrollen i Omsætningen, over til atter at udmønte Kurantdukater, men denne Gang af væsentlig bedre Bonitet end de »reducerede Kurantdukater«, idet de nu udmøntedes 75 Stk. af en Mark med en Lødighed af 21 Karat, saaledes at de nu fik en Bruttovægt af 3,118 Gram mod tidligere 2,870 Gram og et Indhold af fint Guld af 2,728 Gram mod tidligere 2,511 Gram. Den meget omfattende Udmøntning af Kurantdukater er for Aarene 1757—1765 opgjort til ialt 3.030.742 Stykker. M. L. Nathanson opgør i *Dännemarks Handel, Schiffahrt, Geld- und Finanz-Wesen von 1730 bis 1830*, Kopenhagen 1832 S. 31 Udmøntningen af Kurantdukater i Tidsrummet 1757—1762 til 3.188.851 Stykker, heraf 2 Millioner Stykker i Aarene 1761 og 1762. Gevinsten for Statsfinanserne ved at veksle Sølv til Hamburger Courant og herfor købe Guld til Udmøntningerne af Kurantdukater opgør Nathanson l. c. S. 32 til 7 %. Naar henses til disse vældige Udmøntninger er det

⁹ H. Ehrencron—Müller: *Forfatterlexikon*, Bd. VII (Kbhvn. 1929), S. 313—314. — *Dansk biografisk Leksikon*, Bd. 21 (Kbhvn. 1941), S. 523—524.

¹⁰ *Skuespiltekster fra Komediehuset i Lille Grønnegade*, udgivne ved Eiler Nystrøm, 2. Bind, Kbhvn. 1921, S. 116—117.

¹¹ *Ordbog over det danske Sprog*, Bd. XI (Kbhvn. 1929), Sp. 807 og 809. — »Reduceret» *ibid.* Bd. XVII (Kbhvn. 1937), Sp. 558.

intet Under, at Kurantdukaterne med Kongens Hoved og Værdibetegnelsen 12 Mark er de almindeligst forekommende Guldmonter og endnu ofte forekommer i private Hjem hos Ikke-Samlere. Dog forekommer der ogsaa blandt Frederik V.s Kurantdukater nogle særdeles sjældne Præg, saaledes Arbiens Prøvemønt fra 1757 (Schou 1), der kun kendes i et enkelt Exemplar i Den kongelige Møntsamling foruden ganske enkelte Sølvafslag heraf (Schou 1 a), Kurantdukaterne Schou 2—4 fra 1758, hvoraf sidstnævnte »med Gevant» kun er præget i 2 000 Exemplarer, og den af D. J. Adzer signerede Kurantdukat fra 1765 (Schou 1), præget i 554 Exemplarer. For hele denne efter Datidens Forhold overordentlig store Udmøntning, der i Hovedsagen foregik i Løbet af 6 Aar, ikke blot i Den kongelige Mønt, men i en Tid ogsaa i Kurantbankens egen Mønt, har Wilcke redegjort i sin Bog om Kurantmønten s. 107—122. Størst var Udmøntningen i 1762, da der udmøntedes 1.064.201 Kurantdukater, men her gjorde Krigsforberedelserne sig særlig gældende. Fig. 2.

Som et lille Supplement til Wilckes Fremstilling tjener følgende Notitser. I Luxdorps Dagbøger¹² anføres saaledes under 3. Januar 1759: »Myntemester von Haven har i fiør myntet 400/m Ducater og faaet 4β for Støkket, gjør 25 000 Slettedaler», og under 16. Januar 1759: »De danske courante Ducater ere 21 Karat 75 St Ɔ Mark brutto, gjør M Ɔ fiin i $85\frac{5}{7}$ St Ɔ 171 Rdr. 2 Ɔ $9\frac{1}{7}\beta$. Guldets Indkiøb er 9 Rdr. 6 β Loddet eller 145 Rdr. Marken. Proportionen er $15\frac{1}{10}$ in circa. $171\frac{1}{2} : 11\frac{1}{3} = 15\frac{7}{68}$ ». — Charlotte Dorothea Biehl skriver¹³ følgende: »Før 57 havde vi næsten ingen andre end Specie Ducater; der vare blevne slagne nogle [Kurantducater] i Krigens Tid af Friederich den 4te, som siden efter bleve nedsadte til $10\frac{1}{2}$ Mark¹⁴, men disse vare meget siældne at see. Ved en offentlig Placat blev befalet at levere dem til Myndten imod den gangbare Priis, men da deres Tal blev meget mindre, end man havde ventet, saa greb Kongen til sit Medaille Cabinet. Mynt Mesteren maatte undersøge alle de gamle Stempler, og hvor de vare brugbare, bleve Myndterne smeltede. I Førstningen da de nye Ducater blev udgivne, saae man næsten ingen anden Mynt; enhver troede, at det vilde gaae med dem, som med de forrige og skildte sig ved dem, som da han fik dem, men da Jøderne kort derefter bød 4 og 6 Skilling til Opgield paa dem, saaes ingen meere af dem, indtil de i Aaret 61 blev sat til tretten Mark, da man med en lige Begierlighed søgte at blive dem løs.» I Aaret 1761 steg Guldprisen baade i Hamborg og i Amsterdam; der var derfor god Grund til at forhøje Kurantdukaternes Værdi, og Luxdorps Dagbøger indeholder herom den 2. Juni den Notits, at »Ducater forhøies

¹² Luxdorps Dagbøger . . . udgivne ved Eiler Nyström. I. Bind, Kbhvn. 1915, S. 76 og 77.

¹³ Interiører fra Kong Frederik den Femtes Hof. — Charlotte Dorothea Biehls Breve og Selvbibliografi. Udgivet af Louis Bobé, Kbhvn. 1909, S. 73—74.

¹⁴ Dette er urigtigt, idet de som nævnt blev nedsat til 11 Mark.

til 13 Mark», men Forhøjelsen varede ikke længe, idet Luxdorps Dagbøger den 30. Juli 1761 indeholder en Notits om, at »Ducaterne nedsættes igien til 2 Rdr.» For at forhindre Indsmeltningen fastsattes det, at »Guldsmed Jagenreuter skal alleene smelte Guld og Sølv» (Luxdorps Dagbøger for 2. September 1761), og samme Guldsmed i Kbhvn. Johannes Jagenreuter fik den 30. Oktober 1761 Eneret til at smelte Guld og Sølv for den jødiske Nation eller andre particulaire i Kbhvn. mod $\frac{1}{2}$ % Smelteløn, men han maatte ikke smelte danske Dukater eller andre danske Mønter¹⁵.

Selv om Charlotte Dorothea Biehl nævner, at Frederik IV.s Kurantdukater var »meget sjældne at se», var det dog ikke faa af disse, der blev omsmeltet til de nye Kurantdukater. I Januar 1758 udmøntedes saaledes 12.174 Kurantdukater af 13.337 reducerede à 11 Mark (Wilcke S. 119), og iøvrigt fremgaar det af Korrespondancen mellem Finanserne og Møntinspektør von Hauen for Aarene 1758—1759, at Afleveringerne fra Zahlkammeret til Mønten for langt den største Del skete i »reducerede» Kurantdukater. For Exempel kvitteres der saaledes den 31. Januar 1758 for 1051 red. Courantdukater à 11 Mark foruden forskellige Summer af Louisd'orer, Charlesd'orer, Rosenobler og preussiske Friedrichd'orer.¹⁶

I Betragtning af Luxdorps høje Embedsstilling og hans omfattende Interesser og Viden, hvorom bl. a. hans numismatiske Arbejder, der endnu er af Interesse, vidner, maa man efter min Opfattelse tillægge det betydelig Værdi, at han, som de ovennævnte Citater viser, uden videre omtaler Frederik V.s Kurantdukater som Dukater. I Virkeligheden synes det, som om man med Udmøntningen af Kurantdukaterne helt har villet opgive Udmøntningen af Speciedukater og har villet skabe en egen dansk Guldmønt i Stedet for Speciedukaten, hvis Rolle rundt om i Europa var svindende

¹⁵ Luxdorps Dagbøger I S. 139, 143, 145 og 147. Laurids Fogtman: Kongelige Rescripter, Resolutioner og Collegialbreve, V. Deel 2. Bind 1754—1765 (Kbh. 1787), S. 440.

¹⁶ Velvilligt meddelt af Møntdirektør N. P. Nielsen, Den kgl. Mønt, ved Brev af 20. November 1950. — Franske Louisd'orer fandt fra Ludvig XIV.s Tid vid Udbredelse i Tyskland, sædvanlig under Navnet Pistoler. Med Charlesd'orer sigtes til de af Hertug Karl I af Braunschweig-Wolfenbüttel (1735—1780) siden 1742 i Massevis udmøntede 10, 5 og 2 $\frac{1}{2}$ Thalere. Preussen udmøntede siden 1737 Wilhelmd'orer overensstemmende med franske Pistoler, siden 1740 under Navn af Friedrichd'orer. Navnlig efter den saakaldte Graumannske Møntreform i 1750 fik Udmøntningen heraf et stort Omfang. Se herom i det hele Fr. Frh. v. Schrötter i Zeitschrift für Numismatik (Berlin), Bd. XXIX, S. 167—231: Die hannoverschen Goldgulden 1747—1756, hvor der gives en god Oversigt over Guldmøntens Udviklingshistorie fra Fremkomsten af Fiorino d'oro i Firenze (1252) og i Venezia (1285). Særlig betones (S. 172) den hollandske Dukats Udbredelse i Østersøegnene og hos de slaviske Folkeslag. Her kan ogsaa erindres om den af K.-A. Wallroth i Sveriges Mynt 1449—1917 (Numismatiska Meddelanden XXII, Stockholm 1918), S. 187 nævnte Relation om Myntet fra kort efter 1720: De swenske Ducaterne äro slagne likmätigt den holländske valvationen.

overfor nye Sorter Guldmønt af ringere Lødighed. Herover for kan ikke med Grund anføres Udmøntningen af den saakaldte Ebenezer-Dukat med Aarstallet 1758, idet den har sin ganske særlige Forklaring, hvorom jeg henviser til min Redegørelse i Nordisk Numismatisk Årsskrift 1950, S. 87—89, og denne Udmøntning var saa ubetydelig, at den ikke kan have spillet nogen Rolle i Omsætningen. Muligvis har det ikke været uden Betydning for Overgangen her i Danmark til den lettere Guldmøntfod, at ikke blot Dronning Juliane Maries Broder, Hertug Karl I, som i Note 16 nævnt, fortrinsvis lod udmønte mindre finholdige Guldmønter over for et forholdsvis ringe Antal Dukater, men at ogsaa den engelske Konge, Georg II som Kurfyrste i Hannover siden 1749 havde ladet udmønte 2, 1, $\frac{1}{2}$ og $\frac{1}{4}$ Guldgylden, svarende til henholdsvis 4, 2, 1 og $\frac{1}{2}$ Thaler¹⁷. Georg II var som bekendt Frederik V.s Svigerfader, idet den danske Konge i sit første Ægteskab havde været gift med Georg II.s Datter Louise (død i 1751). Udmøntningerne af disse Guldgyldensorter fandt i Hannover endnu Sted i 1757. Overgangen til de nye Guldmøntformer maa vel især søges i de store Guldtilførsler fra Brasilien, men for et Land som Danmark har det været naturligt i Møntpolitikken at tage Hensyn til de nye Møntsorter, der trængte frem i saa nærliggende Lande som Preussen, Hannover og Braunschweig.

Da Guldudmøntningen genoptoges under Christian VII ved det nyoprettede Møntsted i Altona, var det i hvert Fald ikke Speciedukater, men Kurantdukater, der udmøntedes, nemlig den saakaldte Fødselsdagsdukat¹⁸ i Anledning af Kongens Fødselsdag den 29. Januar 1771 (Schou 1771 Nr. 2). Udmøntningen var dog meget ubetydelig, nemlig kun 131 Exemplarer, hvoraf 10 med polerede Stempler. Luxdorph skriver herom i sin Dagbog for 29. Januar 1771: »Været til Hove om Middagen. Oxe uddeltes og Viin sprang. Ducater, Kroner og Tomarker udkastedes.» Kun de 120 Kurantdukater »udkastedes» dog paa selve Fødselsdagen, medens de 10 Sæt med polerede Stempler af Kurantdukaterne og af de hele og halve Fødselsdags-

¹⁷ Eduard Fiala: Münzen und Medaillen der Welfischen Lande. Teil: Das neue Haus Lüneburg zu Hannover, II, Prag 1914, Nr. 4309—4325, 4328—4331, 4332 b—4333, 4335—4346, jfr. ibid. I, Prag 1912, S. 70—72. — Hos Fiala anføres et Par Skrivelser af 25/2 1744 og 23/2 1745 fra Georg II til Geheimeraadere i Hannover om Prægning af den af Medaillør Haesling udførte Medaille i Anledning af Prinsesse Louises Formæling med Kronprins Frederik (den Femte). Det fremgaar heraf, at denne Medaille, som Georg Galster har beskrevet i Danske og Norske Medailler og Jetons, Kbhvn. 1936, S. 255 med Fig. 414, er præget paa den engelske Konges Foranstaltning. Ifølge førstnævnte Skrivelse skulde der præges to Exemplarer i Guld. Medaillen, der først blev færdig i 1745, er hos Fiala beskrevet som Nr. 4444 (Tin, 116.7 g) og 4445 (Sølv, 78.5 g). I danske Samlinger forekommer Medaillen meget sjælden. Sølvexemplar forekom hos Timm 340 = Kreber 330. Medaillen forekom endvidere i v. Hemmerts Samling og paa Lappenbergs Auktion i Hamborg (Nr. 1563). Det kan endnu bemærkes, at Fiala urigtigt henfører den lille Guldjeton med »l'incomparable» (Galster Fig. 351) til Frederik V.s i 1751 afdøde Dronning.

¹⁸ Wilcke l.c. S. 146—147.

kroner først blev slaæet ifølge Ordre af 8. Februar 1771¹⁹. Fig. 3. Udmøntningen af Kurantdukater fortsattes ved Mønten i Altona og ved Mønten i København med Aarstallene 1781—1783 og 1785²⁰ i et samlet Antal af 206.261 Stykker, hvoraf Hovedparten i Altona, men kun 12.476 Stykker i København (Schou 1783 Nr. 8). Endnu i 1796 blev i Altona udmøntet 30.703 Kurantdukater med Aarstallet 1785²¹.

Imod den Opfattelse, at Kurantdukaten i Realiteten var bestemt til og ogsaa blev den for Danmark gældende Guldmønt, altsaa en dansk Dukat og med dansk Værdiangivelse i selve Møntens Præg kunde man indvende, at der dog ogsaa blev præget Speciedukater under Christian VII — foruden de i 1771 og 1775 udmøntede Christiand'orer, hvoraf Udmøntningen i 1771 ikke er forsynet med Aarstalsangivelse, og som ikke var beregnet paa hjemlig Cirkulation. — Udmøntningen af Speciedukater i Altona i 1771²², der lige som Christiand'orer og Speciedalere skete efter kongelig Resolution

Fig. 3. Christian VII
Fødselsdagsdukat 1771

paa Forestillinger af Justitsraad C. A. Struensee 14/6 og 10/9 1771 — lige som iøvrigt Piastre til Brug for Asiatisk Compagni ifølge kongelig Resolution paa C. A. Struensees Forestilling 24/9 1771 — kun omfattede 341 Stykker, og ved deres Præg med Indskriften MON. AUR. ALTONAV. AD LEGEM IMPERII. i en forsiret Kvadrat viser de nærmest hen til Udmøntningerne i de tyske Rigs- og Fristæder. Udmøntningen af Dukaten 1771 maa betragtes som en blot og bær Zirat til Minde om Oprettelsen af den ny Mønt i Altona, der jo laa i det tysk-romerske Rige. Fig. 4. Ved den fremtrædende Angivelse af Bynavnet, medens Henvisningen til Danmark eller den danske Konge indskrænker sig til det ikke videre fremtrædende C 7 i det ovale Skjold, hvortil Vildmanden paa Møntens Forside støtter sig, minder de i nogen Grad om de tidligere Udmøntninger i Glückstadt under Christian IV og Frederik III samt Seksskillingen 1680 med den fremtræ-

¹⁹ Kabinetsstyrelsen i Danmark 1768—1772 ved Holger Hansen, 2. Bind, Kbhvn. 1919, S. 82 Nr. 597.

²⁰ Wilcke l.c. S. 147—149, 163, 199—200 og 208.

²¹ J. Wilcke: Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler. Kbhvn. 1929, S. 46, 63 og 68.

²² Wilcke, Kurantmønten, S. 187—189 og 208. — Kabinetsstyrelsen II, S. 325—326 Nr. 946. Den 15. December 1771 fik Justitsraad Struensee Kvittring for nogle Prøver paa Mønter, som han har indsendt til Kabinettet, nemlig 10 Specie-Dukater, 10 Christiand'orer, 10 Piastres og 10 Speciedalere.

dende Angivelse af Bynavnet Glückstadt. — Udmøntningen af Christian-d'orer uden Aarstalsangivelse i 1771, der kun udgjorde 207 Stykker, maa ligesom Speciedukaten fra 1771 opfattes som et Experiment og et Zirat i

Fig. 4. Altona
Dukat 1802

Fig. 5. Hamburg
Dukat 1847

Anledning af den ny Mønts Oprettelse, og den ret betydelige Udmøntning af Christian-d'orer i 1775, omfattende 22.721 Stykker, var som af Wilcke S. 188 anført føretaget af Mangel paa Louisd'orer til Overskattedirektionens Brug i Oldenborg til Afbetaling paa en udenlandsk Gældsforpligtelse.

Tilbage staar de i Aarene 1791, 1792, 1794 og 1802 (den sidste Specie-dukaturdmøntning i det danske Monarki) i Altona foretagne Udmøntninger af Speciedukater²³ med Værdibetegnelsen i firkantet Ramme: 1 SPECIES DUCAT 23 ½ KARAT 67 STYKKER 1 MARK BRUTO. Wilcke har i sin Bog om Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler S. 47—50, 61—63 og 68 udførligt redegjort for Udmøntningen af disse 4 Aargange. De var ikke beregnet paa Brug inden for Landets Grænser, men fandt deres største Afsætning i Udlandet, navnlig i Hamborg. Allerede nu var Svingningerne i Værdiforholdet mellem Guld og Sølv blevet saa store og saa hyppige, at de kun daarligt kunde indpasses i det danske Mønts-system. Deres Værdi ahang nu af det Guld, de indeholdt, og hvorum Indskriften i den forzirede Kvadrat paa Møntens Bagside gav al fornøden Oplysning, et Moment, der

Fig. 6. Christian VII
Dukat 1771

Fig. 7. Hamburg
Dobbeltdukat 1806

vel har spillet ind, ja maaske været afgørende ved Fastsættelsen af Møntens Præg. Speciedukaten var blevet til en Vare. Fig. 6.

Ligesom Altonas Speciedukat fra 1771 fik et Sidestykke i 1773 i de af Hamborg udmøntede dobbelte og enkelte Dukater med Angivelsen »Mon.

²³ H. H. Schou 1791—1, 1792—1, 1794—1 og 1802—1.

Aur. Hamburgensis ad legem imperii»²⁴, fik de i Altona 1791—1802 udmøntede Speciedukater en Parallel i de senere hamburgske Speciedukater med Værdiangivelsen 67 Stk. af Marken, 23 ½ Karat Guld²⁵. Fig. 5 og 7.

Saa vel disse i Altona som i Hamborg prægede Speciedukater var i deres Ydre Efterligninger af de hollandske Dukater, Datidens mest udbredte Guldmonet²⁶. Medens den »ungarske Dukat» tidligere havde været den dominerende Dukat, havde den hollandske Dukater med Amsterdam²⁷ som et af de Finansieringssteder, de kapitalfattige Stater hyppigt maatte henvende sig til ved Optagelse af udenlandske Statslaan, faaet en saa stor Udbredelse, at der f. Expl. i den danske Rigsbanks Bekendtgørelse af 8. Februar og 27. Februar 1813 ligefrem tales om en »hollandsk eller anden Species Ducat», der udgjorde »2 Species Rdlr. og gjælder samt modtages for 4 Rbd. i Sølv», medens »en dansk Courant Ducat» modtoges for 1 ⅓ Sp. Rd. 3 ⅓ Rigsbankskilling.²⁸

Efter at Udmøntningen af Kurantdukater var ophørt, betragtedes den længe som Danmarks »store» Mønt. I Aaret 1800 udsatte Kunsthøjskolen i København som Opmuntring for Eleverne til Modellering af det bestemte Stykke i Voks eller Ler en Pengepræmie, lydende paa »to danske Courant-Dukater», vist nok den ældste Pengepræmie ved Akademiets Skole. Den uddeltes første Gang i Januar 1801.²⁹ Senere ses officielle Pengepræmier dog at have lydt paa Speciedukater. Da Musikforeningen i København i 1837 udsatte en Præmie paa 20 Speciedukater, hver ansat til 4 ½ Rbd., for den bedste Samling af 6 Sange til opgivne Tekster, blev der valgt 9 Sange, og hver af disse honoreredes med 3 Dukater i Hono-

²⁴ O. C. Gaedechens: *Hamburgische Münzen und Medaillen*, III, Hamburg 1876, S. 18 og 23, Nr. 47—78 og 173—206.

²⁵ Gaedechens l.c. S. 19 og 23—25 Nr. 79—80 a og 207—206. Hans Schierven Knoph, født i Norge i 1766, i 1805 ansat som Møntmester i Hamborg, har muligt haft Indflydelse paa den i 1807 indførte Ændring af Præget paa de hamburgske Dukater.

²⁶ Se om disse P. Verkade: *Muntboek, bevattend de namen en afbeeldingen van munten geslagen in de zeven voormalig vereenigde Nederlandsche Provincien*, Schiedam 1848. — Jacques Schulman: *Handboek van de Nederlandsche Munten van 1795—1945*, Amsterdam 1946. Guldindholdet 983/1000 indført ved Placaat 4/8 1586 og siden fastholdt. Schulman oplyser, at der i Tiden 1840—1940 blev slaet over 5,7 Millioner hollandske Dukater. Om de hollandske Dukaters Udbredelse i Sverige, se N. L. Rasmusson i *NNUM* 1950, S. 82 Note 3.

²⁷ Amsterdam som Guldmarked, se *Zeitschrift für Numismatik* (Berlin), Bd. XXIV, S. 185, 191—192, 194, 198, 200, 203—206, 221—223, 226—229. Om de hollandske Dukaters store Rolle, *ibid.* S. 172 og 196 f.

²⁸ C. F. v. Schmidt-Phiseldt: *Underretning om de gjeldende Pengesorter...*, som ere i Omløb i den danske Stat, 2. Oplag, Kbhvn. 1815 S. 7—8. — *Adresseavisen* 8/8 1762, Sp. 11, anfører Københavns Penge-Cours for hollandske Dukater.

²⁹ F. Meldahl og P. Johansen: *Det kongelige Akademi for de skønne Kunster 1700—1904*. Kbhvn. 1904, S. 143.

rar.³⁰ Og i 1840 udsatte Musikforeningen en Præmie paa 20 à 25 Speciedukater for den bedste Komposition af en Ouverture for fuldt Orkester. Blandt de 10 Deltagere i Konkurrencen sejrede Niels W. Gade med sin Ossian-Ouverture («Nachklänge von Ossian»).

W. Scharling skrev i 1869, l. c. S. 77—78, at Kurantdukaten i det sidste Hundredaar havde været den almindeligst gangbare Guldmønt her i Landet, hvorfor han lagde den til Grund ved Beregning af tidligere Guldmønters Værdi og ved at lægge det da gældende Værdiforhold mellem Guld og Sølv (nemlig 15 ½:1) til Grund, ansatte han dens Værdi til 3 Rd. 2 Mark 1 Skilling, men Speciedukatens Værdi til 4 ½ Rd. Da Danmark havde Sølv møntfod, er det dog klart, at Værdien af begge disse Sorter Guldmønt har været svingende efter det skiftende Værdiforhold mellem Guld og Sølv.

Jeg har tidligere i Frederik VI.s Helbredelsesmedailler 1833 (NNUM September 1951, S. 135) nævnt, at N.F.S. Grundtvig betalte sit Subskriptionsexemplar af C. Christensens Medaille med »en dansk Dukat«, ansat til 3 ⅓ Rbd. Dette er dog næppe noget Udtryk for, at danske Kurantdukater endnu dengang har kurseret i Omsætningen. Hverken disse eller Speciedukater eller de i betydelig Mængde fra og med 1826 udmøntede dobbelte og enkelte Frederik- og Christiand'orer passede ind i det danske Møntsystem. Først ved Danmarks Overgang til Guldmøntfod i 1873 fik vi i de ny 10 og 20 Krone-Stykker Guldmønter, bestemt til indenlandsk Brug, men Befolkningen var da saa afvænnet med Brugen af Guldmønt, at de ikke kom til at spille nogen Rolle i Omsætningen, anvendt som de hovedsageligt blev til Daabs-, Konfirmations-, Fødselsdags- eller Jubilæumsgaver, medens Hovedmængden forblev i Nationalbanken som Dækning (delvis) for dens Sedler eller vandrede ud af Landet til Dækning af Underskuddet paa Betalingsbalancen.

Til sidst et Par Randbemærkninger til Ordbog over det danske Sprog. I Bind III (Kbhvn. 1921), Spalte 1090, hedder det om Dukat: »navn paa en guldmønt af meget fint guld, der i Danmark møntedes indtil 1827 og oprdl. havde 2 rigsdalers værdi». Dette er unøjagtigt, men beror formentlig paa, at i 1827 tog Udmøntningen af dobbelte og enkelte Frederikd'orer Fart, efter forudgaaende Prøver i 1825 (Tinafslag af Stemplerne til en dobbelt Frederikd'or) og det som Unicum beroende Guldafslag fra 1826 i L. E. Bruuns Samling Nr. 8065 (fra Otto Diemars Auktion i 1901 Nr. 1099). — I Bind XXI, Khvn. 1943, Sp. 157 siges om Speciedukat: »guldmønt (dukat) med værdi af c. 2 Rdlr., især anvendt som spillemønt, skuemønt olgn.», hvilket ogsaa er noget misvisende. Rent bortset

³⁰ Festskrift i Anledning af Musikforeningens Halvhundredaarsdag. II. Musikforeningens Historie 1836—1886, S. 20—23, af Angul Hammerich.

³¹ Angul Hammerich, l. c., S. 53—55, jfr. ogsaa S. 100. — Niels W. Gade. Optegnelser og Breve, udgivne af Dagmar Gade, Khvn. 1892, S. 25—26.

fra det unøjagtige i Henvisningen til c. 2 rdl., uden Angivelse af, at der herved sigtes til Speciedalere, ikke til Rigsdaler (Courant), maa det hævdes, at de danske Speciedukater i hvert Fald til Tider virkelig har spillet en Rolle som egentlig Mønt, og ikke blot som en Medaille, som det siges hos Axel Nielsen, l. c. S. 1. — Om Kurantdukat (Bind XI, Kbhvn. 1929, Sp. 809, hedder det derimod rigtigt, at det var »navn paa en guld-mønt, der var = 2 kurantdaler (12 mark). — Skønt Ordbogen anfører en Række Exempler paa særlige Anvendelser af »dansk», cfr. Bind III, Sp. 515, kender den ikke »en dansk Dukat» i Betydningen af en Kurantdukat.

SUMMARY

During the Great Nordic War King Frederik IV in the years 1714-7 issued the so called *kurantdukat* of a value of 2 *rigsdaler kurant* (= 12 mark) in a number of 150.000 pieces. They were coined 81½ pieces to the mark of 21 carats (2.511 grammes). In 1727 their value was reduced to 11 marks and in 1757 they were withdrawn for melting. The same year a new issue of the *kurantdukat* was put out, but rather improved: 75 pieces to the mark of 21 carats (2.788 grammes fine gold). The coinage in the years 1757—62 amounted to 3.030.742 pieces. With this issue it was intended to create a special Danish gold coin. For the birthday of Christian VII on the 27th January 1771 was struck a *Kurantdukat* in a small issue (131 pieces) and later on, in 1781—96, in Altona and Copenhagen were coined c. 237.000 *kurantdukats*.

The *specieducats*, for the most part coined in Altona in 1791, 1792, 1794, and 1802 were — as also the *Christiand'or* of 1771 and 1775 — intended for foreign countries, specially Hamburg. They were equivalent to the Dutch ducat, which was also imitated in Hamburg at a later date.